

Приклад амбівалентності української історії та історичної пам'яті: боротьба між українською націоналістичною і радянською течіями Руху опору на Житомирщині

26.05.25

Житомирщина історична

0 Коментарі

Дослідники, які вивчають тематику Другої світової війни, раз-по-раз стають свідками тенденції, що частота відзначення тих чи інших подій, пов'язаних із періодом 1939–1945 рр., дещо заважає їхньому розміреному опрацюванню й осмисленню. Особливо негативне значення у цьому відношенні має політизація історичного минулого та маніпулювання окремими фактами, інколи відірваними від контексту.

Тематику Другої світової війни актуалізує далекий від завершення і дуже суперечливий процес формування української політичної нації. Часто саме через призму оцінок тогочасних подій здійснюється пошук власної ідентичності окремими частинами сучасного суспільства, в результаті чого маємо справу з кількома її варіантами.

У зв'язку з цим постає питання про особливості історичної пам'яті. На думку професора Я. Грицака, жоден інший випадок під час Другої світової війни не мав такого складного переплетення конфліктів, як український. Саме створення і формування українського бачення, так би мовити виміру, такої віхової події в історії людства як Друга світова війна багато у чому допоможе ідентифікуватися молодій українській політичній нації.

Окремою темою у спектрі проблематики Другої світової війни є внутрішньо українські протистояння, у першу чергу на ідеологічному, а також почасти на міжнародному ґрунті. Ми маємо на увазі боротьбу між націоналістичною та радянською складовими Руху опору, зокрема в її регіональному вимірі – на терені сучасної Житомирщини.

Зважаючи на весь попередній досвід «взаємодії» встановлено, що станом на початок Другої світової війни радянська влада та українські націоналісти перебували у відкритій боротьбі, спрямованій на взаємне знищення.

Тому після прибуття у липні 1941 р. похідних груп обох ОУН на Житомирщину та початку формування ними власних організаційних мереж, українські націоналісти «зіткнулися» із представниками радянського підпільного та партизанського руху.

«З перших днів приходу німців у Житомир – 9 липня 1941 р. приїхали зі Львова та інших західних областей багато українських націоналістів-бандерівців... До бандерівців приєдналися залишки місцевих петлюрівців і націоналістів» (Державний архів Житомирської області, ф. Р-1376, оп. 1, спр. 2, арк. 14 – 15).

Радянська пропаганда подавала українських націоналістів виключно як прислужників нацистських окупантів. Підпільники Коростишева вказували:

«Ставленики німців – українські націоналісти, зайняли всі керівні посади, повели тотальну агітацію проти Радянської держави, вихваляючи принесений фашистськими варварами “новий порядок” в Європі» (Державний архів Житомирської області, ф. Р-1376, оп. 1, спр. 8, арк. 20).

Починаючи з вересня 1941 р., нацистські каральні органи розпочали репресії по відношенню до членів українського націоналістичного руху, спочатку щодо бандерівців, згодом – мельниківців. Комуністи-підпільники так висвітлили цю ситуацію:

«Німці повели боротьбу з українськими націоналістами (бандерівського напрямку), переслідуючи та заарештовуючи їх. Останні пішли у підпілля, продовжуючи свою боротьбу проти Радянської держави й проти німців» (Державний архів Житомирської області, ф. Р-1376, оп. 1, спр. 3, арк. 14). Вказана ситуація була вигідна радянській стороні, адже нацисти спрямовували свої каральні заходи на конкурента по Руху опору та усували його: «почалися арешти націоналістів. <...> зменшилось гоніння на комуністів» (Державний архів Житомирської області, ф. Р-1376, оп. 1, спр. 30, арк. 47).

У доповідній записці до ЦК КП(б)У військовий кореспондент газети «Правда» Л. Коробков повідомляв, що до січня 1942 р. націоналісти зрозуміли, яким є справжнє ставлення до них німців. Німцям не вдалося використати націоналістів у боротьбі з радянськими партизанами, бо вони не змогли знайти з ними контакту (Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 62, оп. 1, спр. 220, арк. 6–7). Остання інформація є особливо цінною, оскільки спростовує попередні свідчення про «прислужництво» німцям українських націоналістів.

Нацистські окупанти, керуючись принципом «розділяй і володарюй» всіляко підсилювали боротьбу між українськими націоналістами й радянськими підпільниками та партизанами. Так, самі українські націоналісти відзначали:

«У терені (Андрушівський округ. – Авт.) занотовано біля 10 випадків, коли німецьке гестапо діяло під маркою партизан. Кількох наших членів замордували, покидаючи їх тіла в лісі» (Державний архів Рівненської області, ф. Р-30, оп. 2, спр. 41, арк. 16).

Варто зазначити, що радянські архівні документи є доволі непевними джерелами у плані достовірності окремих фактичних даних. Однак, якщо брати до уваги загальну тенденцію, то це джерело її демонструє.

«Націоналісти місцевого походження були знищені, так як місцеві партизани знали їх особисто, а ті що були немісцевими залишились невловими».

Українські повстанці застосовували такі ж методи по відношенню до радянських підпільників і партизанів. У серпні 1943 р. бійці бойвки «Жука» (діяла в Андрушівському та Попільнянському районах) організували втечу з бердичівської в'язниці СД полковника

Довгополова, сподіваючись застосувати його знання військової справи для своєї боротьби, але за радянську агітацію серед бійців боївки він був страчений (Архів Управління Служби безпеки України в Житомирській області, ф. 5, оп. 1, спр. 32527, арк. 8).

Документ УПА «По Україні. Суспільно-політичний огляд за місяць вересень 1943 р.» на терені Андрушівського округу ОУН, до якого входило 4–5 сусідніх районів, загалом повідомляв про «6 більших боїв із більшовицькими партизанами <...> та 2 сутички з німецькою поліцією» (Державний архів Рівненської області, ф. Р-30, оп. 2, спр. 41, арк. 15 зв.).

У жовтні 1943 р. очільник місцевої боївки УПА «Жук» застрелив колишнього голову колгоспу В. Тимощука. Також жовтнем 1943 р. датований розстріл оунівцями у лісі «Коденщина» жителів села Никонівка Бердичівського району Матвійчука, Кашука, Козаченка, Музичука. Член ОУН(Б) Феодосій Глоба видав місцевій боївці УПА імена п'яťох колишніх радянських активістів с. Сингаївка цього ж району, які згодом теж були вбиті (Архів Управління Служби безпеки України в Житомирській області, ф. 6, оп. 1, спр. 5218, арк. 75 зв.).

Боротьба між українськими націоналістами та радянськими підпільниками та партизанами стала ще одним, так би мовити, внутрішнім фронтом для народу України. Вона завдала втрат і страждань та зменшувала шанси на виживання найперше обтяженим жорстоким нацистським окупаційним режимом пересічним місцевим мешканцям. Територія Житомирської області не стала, на жаль, позитивним виключенням у цьому протистоянні, а лише черговий раз засвідчила загальну тенденцію. Встановити хоча б приблизну кількість загиблих на Житомирщині з обох сторін і нині досить складно. Можемо засвідчити, що обрахунок сягає сотень, а можливо й тисячі вбитих у взаємній боротьбі. Подальше вивчення та переосмислення цього питання сприятиме кращому розумінню феномену ідеологічного протистояння, його історичних паралелей та наслідків уже в незалежній Україні. Також маємо сподівання, що завдяки врахуванню помилок минулого історичного досвіду, сучасному поколінню українських громадян стане мудрості та терпіння не допустити повторення подібних трагічних подій.

Фінансовано Європейським Союзом. Однак погляди та висловлені думки належать лише автору та не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Erasmus+ Програми ЄС для освіти, навчання, молоді та спорту. Ані Європейський Союз, ані орган, що надає дозвіл, не можуть нести за них відповідальності.

Іван КОВАЛЬЧУК